

Branko MATULIĆ

MEĐUODNOSI MOZAIČNIH UZORAKA I INAČICA X. ITALSKE REGIJE I PROVINCIJE DALMACIJE

RAPPORTS ENTRE LES EXEMPLAIRES DES MOSAÏQUES ET DE LEURS
DIFFERENTES VARIANTES PROVENANT DE LA Xème RÉGION ITALIQUE
ET DE CELLES DE LA PROVINCE DE DALMATIE

UDK: 738.5 (497.5 Dalmacija: 450)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15. 3. 2000.

Odobreno: 30. 3. 2000.

Branko Matulić

HR, 21000 SPLIT

Restauratorska radionica u Splitu

Hrvatski restauratorski zavod - Zagreb

Poredbenom analizom inačica pojedinih uzoraka mozaičnih vrpca i sastavnica između X. italske regije i provincije Dalmacije, te drugih dijelova Carstva, sintetiziraju se jasne odrednice utjecaja, nastanka i razvoja mozaičnoga stvaralaštva u Dalmaciji.

Za potrebe sastavljanja baze podataka kao osnove za izradbu korpusa mozaika s područja Republike Hrvatske, prikupljena je opsežna mozaična građa.¹ Način njezine obrade za jednostavno i brzo stvaranje međusobnih odnosa među likovnim uzorcima, sili nas na pojednostavnjenje načina uspoređivanja podataka. Stoga je potrebno svesti vrlo zorno slikovno gradivo na što jednostavniji znak, u ovom slučaju broj i slovo, kojim ćemo u tabličnom sustavu podataka zamijeniti pretpostavljeni slikovni uzorak.² Pri takvom prikazu uvijek postoji bojazan da

¹ Dobar dio te građe sadrži autorov magistarski rad pod naslovom "Salonitanska radionica mozaika", Dubrovnik, 1994., kao i doktorska disertacija "Mozaici rimske provincije Dalmacije i Istre (X regio Italiae)", Zadar 2000., (sve neobjavljeno).

² Kao metodološki primjerak služenja mozaičnom građom i njezina katalogiziranja vidi B. MATULIĆ, Prilog proučavanju nastanka, razvoja i trajanja salonitanske škole-radionice mozaika, *Opuscula archaeologica* 18, Zagreb (1994.), 1995., 155-172 (dalje: Prilog proučavanju nastanka); ISTI, Motiv polumjesečastog štita na mozaicima salonitanske škole-radionice mozaika, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 87-89, 1994.-1996., Split, 1998., 359-385. Kataloške oznake svih uzoraka i inačica u ovom članku i spomenutim člancima sukladne su oznakama i nazivlju u svijetu prihvaćenog upisnog obrasca za katalošku obradu mozaika, ocijenjenog i potvrđenog od "Association internationale pour l'Etude de la Mosaïque antique"

se, radi lakše uporabivosti, sustavi znakova pretpostave izvornome likovnom uzorku. Zato napominjemo kako je uvijek najvažniji vizualni doživljaj, a poredba znakovima uzima se uvjetno, tek kao izvršno puno lakši i primjereniji način obrade podataka. No, uvijek iščitavajući znakove, moramo pojmiti likovni izgled koji iza toga znaka stoji. Sve drugo je puko baratanje znakovima bez njihove bitne vrijednosti i značenja.

Na tom tragu stoje i poteškoće koje se javljaju iščitavanjem prikazanih tablica, na koje valja unaprijed upozoriti. Naime, spomenuti skupni katalog s dosad sakupljenim uzorcima vrpca i sastavnica usustavljen je logikom osnovnih geometrijskih jedinica na kojima počiva, odnosno iz koje se izvodi određeni likovni prikaz.³ Možemo slobodno reći kako gotovo 80 posto svih mozaičnih tapeta počiva na geometrijskoj osnovi, a ostatak svoje izvorište nalazi u figuralnom poimanju. Geometrijsku zadanost, koja se u brojnim inačicama nikad ne iscrpljuje, i slobodno likovno izražavanje gotovo je nemoguće, bar na mozaicima, strogo razdijeliti, jer su gotovo u pravilu u suglasju; ako ništa drugo, a onda geometrijska osnova služi kao pozornica figuralnim formama. Apstrakcija je na mozaicima nepoznata, osim ako takvima ne shvaćamo podove izvedene od slobodno lomljenih ulomaka većih i manjih pločica u boji, koje su međusobno složene tako da ih doista možemo promatrati kao apstraktne motive, u kontekstu današnje moderne umjetnosti.

Svakako je potrebno znati da u osnovi svakog uzorka stoji osnovni geometrijski crtež sastavljen od jedne osnovne jedinice ili više njih, koje onda tvore jednostavne ili složene međusobne odnose što se u svojoj pojavnosti, pri čemu boje igraju bitnu ulogu, vrlo često prividno udaljavaju od svojega geometrijskog izvorišta. Tom logikom je i sastavljen katalog, koji počinje s jednostavnim uzorcima u čijoj osnovi su crte, kvadrati, trokuti, pravokutnici, rombovi, šesterokuti, osmerokuti, polukružnice, kružnice, itd. No, svi ti osnovni uzorci koji su označeni brojevima imaju i svoje gotovo bezbrojne različite pojavnosti, inačice, koje su označene slovima.

Prilikom iščitavanja međusobnih odnosa u traženju jednakosti i različitosti postoji bojazan, osobito u tabličnom prikazu pomoću bojeva i slova, da se pojedini uzorci olako uzimaju kao isti, ako se oslonimo samo na broj. Stoga je potrebno kao ispravan i utemeljen podatak uzimati *kataloški broj i slovo* uz njega kao cjelinu, iza koje stoji određeni likovni izgled rubne vrpce ili sastavnice. Dakle, postoje dvije razine promatranja i proučavanja mozaika:

(AIEMA) čije je kapitalno izdanje C. BALMELLE, M. BLANCHARD - LEMÉE, J. CHRISTOPHE, J. P. DARMON, A. M. GUIMIER-SORBETS, H. LAVAGNE, R. PRUDHOMME, H. STERN, *La décor géométrique de la mosaïque romaine, Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes*, Picard, Paris, 1985. (dalje: DECOR).

³ DECOR T. 1-253.

1. Razina pojedinih osnovnih *uzoraka, predložaka, obrazaca* kojima je zajednička ista geometrijska osnova, npr. trokut, pa tako možemo uspoređivati sve uzorke pod primjerice brojem:

- 10; gdje se trokuti nižu jedan uz drugoga tako da im jedna od tri stranice leži na istome pravcu.

- 11; gdje se trokuti nižu jedan iza (iznad) drugoga tako da vrh jednog trokuta dotiče središte stranice drugoga.

- 12; gdje su trokuti koji se nižu nazubljeni, sfernih, konveksnih ili konkavnih, stranica ili u nekim drugim kombinacijama.

2. Iste osnovne uzorke potrebno je proučavati i na razini brojnih njihovih *inačica, izvedenica, varijanti*, pri čemu svaki spomenuti kataloški broj ima nekoliko različitih inačica, što se zorno vidi na nekim primjerima uzorka 10, a vrijedi i za sve druge uzorke:

- 10a; niz istostraničnih trokuta,

- 10c; niz jednakokračnih trokuta,

- 10g; niz istostraničnih nazubljenih trokuta,

Na navedenim primjerima, premda je trokut osnovni likovni element, uzorci i inačice se međusobno ipak i te kako razlikuju.

U znanstvenom proučavanju zanemarivanje takvih međuveza može nas bitno udaljiti od spoznaje pravih i istinskih odnosa proučavajuće građe. Stoga je valjane zaključke potrebno donositi, barem na razini proučavanja geometrijskih formi mozaičnih predložaka, samo na osnovi raščlambe ukupnih pojedinosti. Dakle, gdje god je to moguće, potrebno je međusobno uspoređivati najmanju moguću jednakost, tj. obavljati poredbu inačicama, ali i gdje god je to zamjetno i očito, uvijek upozoriti na postojanje međusobne bliskosti pojedinih grupacija uzoraka. Takav metodološki pristup proučavanju osigurava pretpostavke za stvaranje i usvajanje osnovnih znanstvenih pravila pri raščlambi geometrijskih mozaičnih uzoraka i inačica i podastiranje dobivenih rezultata drugim znanstvenim područjima, kojima mozaično stvaralaštvo na bilo koji način ulazi u područje proučavanja.

Na području provincije Dalmacije očekuju se brojni novi nalazi i revizije starijih, kojima će se u buduću upotpunjavati osnovna baza podataka. Prema mojim istraživanjima ona za sada ima više od 600 mozaičnih jedinica, od najznačajnijih figurálnih kompozicija do onih u kojima se spominje nalaz tek nekoliko kockica mozaika.

Na prikupljenim podacima su provedena komparativna istraživanja s mozaičnim uzorcima i inačicama iz X. italske regije, s posebnim osvrtom na njezina dva glavna područja, koja su pojedinačno mogla odigrati veliki utjecaj

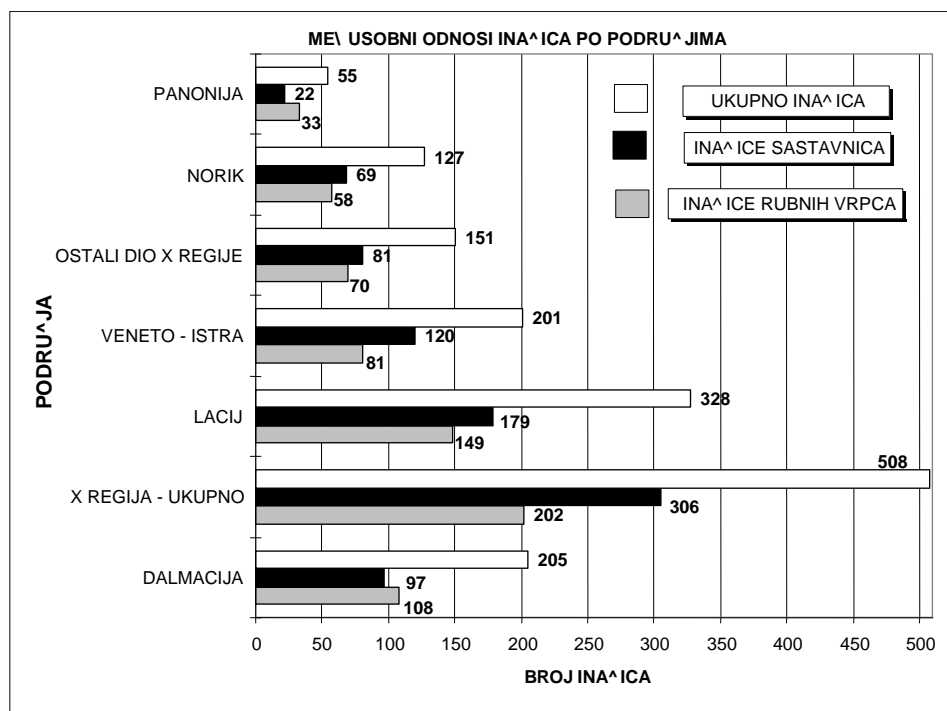
na razvoj mozaika u Dalmaciji te u drugim provincijama. Izvršena su na što je moguće većem broju dostupnih uzoraka, objavljenih u nekoliko kapitalnih izdanja, a koja zadovoljavaju znanstvenu obradivost objavljenih uzoraka i inačica.⁴ (Tablica 1, Slika 1).

⁴ M. A. ALEXANDER- M. ENNAIFER, Utique, Insulae I, II, III, *Corpus des Mosaïques de Tunisie I* 1, Tunis 1973; O. ARGENTE, *La villa tardorromana de Baños de Valdearados (Burgos)*, Madrid, 1979 (dalje: *La villa tardorromana*); S. AURIGEMMA, Tripolitania, I, I mosaici, Roma, Instituto Poligrafico dello Stato, 1960 (dalje: Tripolitania, I); ISTI, *Le Terme di Diocleziano e il Museo Nazionale romano*, Roma, Instituto Poligrafico dello Stato, 1963; ISTI, *La Villa Adriana*, presso Tivoli, Tivoli, 1969; M. AVI-YONAH, *Ancient Mosaic*, London, 1975; F. BARATTE, *Catalogue des mosaïques romaines et paléochrétiennes du musée du Louvre*, Paris 1978; X. BARRAL I ALTET, Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laëtana, *Barcelone et ses environs*, Barcelone, 1978 (dalje: Les mosaïques romaines et médiévales); G. BECATTI, Scavi in Ostia 4, *Mosaici e Pavimenti marmorei*, Scavi di Ostia 4, Instituto Poligrafico dello Stato, Roma, 1961; Bulletin l'AIEMA= M. BLANCHARD, J. CHRISTOPHE, J. P. DARMON, H. LAVAGNE, R. PRUDHOMME i H. STERN, Répertoire graphique du décor géométrique dans la mosaïque antique, Bulletin d'information de l'Association internationale pour l'étude de la mosaïque antique IV, Paris, 1973; E. MARION BLAKE, The Pavement of the Roman Buildings of the Republic and Early Empire, *Memoirs of The American Academy in Rome* 8, 1930; ISTA, Roman Mosaics of the Second Century in Italy, *Memoirs of the American Academy in Rome* 13, 1936; ISTA, Mosaics of the Late Empire in Rome and Vicinity, *Memoirs of The American Academy in Rome* 17, 1940; A. BLANCO FREIJEIRO, Corpus Mosaicos Romanos de España, I, *Mosaicos Romanos de Mérida*, Madrid, 1978; ISTI, Corpus Mosaicos romanos de España, I, *Mosaicos romanos de Italica* (I), Madrid, 1978; J. M. BLASQUES, T. ORTEGO, Corpus Mosaicos romanos de España, VI, *Mosaicos romanos de Soria*, Madrid, 1983; S. CAMPBELL, The Mosaics of Antioch, The Corpus of Mosaic Pavements in Turkey, *Subsidia mediaevalia* 15, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1988; ISTA, The Mosaics of Aphrodisias in Caria, The Corpus of Mosaic Pavements in Turkey, *Subsidia mediaevalia* 18, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1991; M. CHEHAB, Mosaïque in Liban, *Bulletin du Musée de Beyrouth* 14-15, Paris, 1957-59; CMGR I=La Mosaïque Gréco-Romaine, Paris 29 Août - 3 Septembre 1963, Paris, C.N.R.S., 1965 (Actes du 1. Colloque International pour l'Etude de la Mosaïque antique) (dalje: CMGR I); CMGR II=La Mosaïque Gréco-Romaine 2, Paris, 1975, J. Picard-C.N.R.S., (Actes du 2. Colloque International pour l'Etude de la Mosaïque antique, Vienne-Isère, 30 Août - 4 Septembre 1971) (dalje: CMGR II); M. A. ALEXANDER, M. ENNAIFER, (coll. A. BEN ABED, S. BEN BAAZIZ, S. BESROUR, C. DULIERE, J. GRETZINGER, G.P.R. METRAUX, D. SOREN, M. SPIRO), *Corpus des Mosaïques de Tunisie* 1, Utique, El Alia, Tunis, 1973-1976. (3 vol.) (dalje: Corpus des Mosaïques de Tunisie 1); M. A. ALEXANDER, A. BEN ABED, S. BESROUR-BEN MANSOUR, D. SOREN, *Corpus des Mosaïques de Tunisie* 2, Thuburbo Majus, 1, Les Mosaïques de la region du Forum, Tunis, 1980; DECOR 1985; B. DJURIC, Antički mozaik na ozemlju SR Slovenije, *Arheološki Vestnik* 27, Ljubljana, 1977; M. DONDERER, Die Chronologie der Römischen Mosaiken in Venetien und Istrien bis zur Zeit der Antonine, *Archaeologische Forschungen* 15, Berlin, 1986; C. DULIÈRE, Utique, Les mosaïques

MEĐUSOBNI UKUPNI ODNOSI INAČICA PO PODRUČJIMA

PODRUČJA	RUBNE VRPCE	SASTAVNICE	UKUPNO
DALMACIJA	108	97	205
X REGIJA -UKUPNO	202	306	508
LACIJ	149	179	328
VENETO - ISTR	81	120	201
OSTALI DIO X REGIJE	70	81	151
NORIK	58	69	127
PANONIJA	33	22	55

Tablica 1

Slika 1

in situ en dehors des Insulae I, II, III, *Corpus des mosaïques de Tunisie II 2*, Tunis, 1974; K. M. D. DUNBABIN, *The Mosaics of Roman North Africa. Studies in Iconography and Patronage*, Oxford, Clarendon, 1978; V. von GONZENBACH, *Drei Orpheusmosaikern aus der Waadt*, *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für*

PREKLAPANJE MOZAIKA DALMACIJE I X. ITALSKE REGIJE

U tu svrhu potrebno je izdvojiti sve inačice u Dalmaciji koje se preklapaju s istima u X. regiji. Preklapajuće inačice siguran su dio utjecaja X. regije na Dalmaciju, ali je vrlo važno, što je više moguće, u tom dijelu preklapanja razlučiti koji su dijelovi X. regije bili najjači oslonac u stvaranju i razvoju mozaične

Urgeschichte, 1950 (dalje: Drei Orpheusmosaiken); ISTA, *Die römischen Mosaiken der Schweiz*, Basel, 1961; ISTA, *Die römischen Mosaiken der Schweiz, Colloque internationaux de Centre National de la recherche scientifique*, P.II, Paris, 1963; R. P. HINKS, *Catalogue of the Greek, Etruscan and Roman Paintings and Mosaics in the British Museum*, London, 1933; A. KISS, *Mosaïques de Pannonie, La mosaïque gréco-romaine*, Paris, 1965; ISTI, *Roman Mosaics in Hungary, Fontes Archaeologici Hungariae*, Académiai Kiadó, Budapest, 1973; P. E. KOLARIK, *The Floor Mosaics of Eastern Illyricum, Rapports présente an 10. Congres international d'archéologie chretienne, Thessalonique 1980*; ISTA, *tetrarchic Floor Mosaics in the Balkans, La Mosaïque gréco-romaine, IVe Colloque International pour l'Etude de la mosaïque antique*, Treves 8-14 aout 1984., Supplément au Bulletin l'AIEMA, Paris, 1994; J. LANCHA, *Mosaïques géométriques de la gaule, III - Narbonnaise - 1*, Paris, 1979; D. LEVI, *Antioch Mosaics Pavement 1 i 2*, Princeton-London-Hague, 1947 (dalje: *Antioch*); K. PARLASCA, *Die römischen Mosaiken in Deutschland, Römisch-germanische Forschungen 23*, Berlin, 1959 (dalje: *Die römischen Mosaiken*); E. PERNICE, *Die hellenistische Kunst in Pompei 6, Pavimente und figürliche Mosaiken*, Berlin, 1938; *Recueil Gaule I, 1=Recueil général des Mosaïques de la Gaule, I*, Belgique, 1, Partie Ouest, Paris, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1957., reed. 1979; H. STERN, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, I*, Belgique, 2, Partie Est, Paris, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1960 (dalje: *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, I*, Belgique, 2); ISTI, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, I*, Belgique, 3, Partie Sud, Paris, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1960; ISTI, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, II*, Lyonnaise, 1, Lyon, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1967 (dalje: *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, II*, Lyonnaise, 1.); H. STERN - M. BLANCHARD-LEMÉE, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, II*, Lyonnaise, 2, Partie Sud-Est, Lyon, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1975 (dalje: *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, II*, Lyonnaise, 2.); J.P. DARMON- H. LAVAGNE, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, II*, Lyonnaise, 3, Partie Centrale, Lyon, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1977; H. LAVAGNE, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, III*, Narbonnaise, 1, Partie Centrale, Vienne, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1979 (dalje: *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, III*, Narbonnaise, 1); J. LANCHA, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, III*, Narbonnaise, 2, Vienne, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1981 (dalje: *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, III*, Narbonnaise, 2.); C. BALMELLE, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, IV*, Aquitaine, 1, Partie méridionale, Vienne, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1983; ISTA, *Recueil général des Mosaïques de la Gaule, IV*, Aquitaine, 2, Partie méridionale (suite), Vienne, C.N.R.S. (10. supplement à Gallia), 1986; W. JOBST, *Römische Mosaiken in Salzburg*, Wien, 1982; ISTI, *Antike Mosaikkunst in Österreich*, Wien 1985; Literaturu iz koje su prikupljeni podaci za mozaike provincije Dalmacije vidi u B. MATULIĆ, *Prilog proučavanju nastanka 168-171*.

umjetničke proizvodnje u Dalmaciji, pogotovo s obzirom na položaj istočnojadranske provincije u odnosu na utjecaje iz središnjeg italskog kopna i sjevernijih krajeva poput Veneta i Istre kao jedinoga kopnenoga graničnog dijela između Dalmacije i X. regije.

Preklapanje rubnih vrpca

U provinciji Dalmaciji od ukupno 51 uzorka rubnih vrpca izvedenih u 108 inačica, 33 se uzorka u 65 inačica preklapaju s onima u čitavoj X. regiji, što iznosi 60,18 posto ili 3/5 svih geometrijskih mozaičnih predložaka rubnih vrpca (Tablica 2).

PREKLAPANJE INAČICA RUBNIH VRPCA

DALMACIJA	X. REGIJA - UKUPNO
1a,i,j,k,m,t,z,y	1a,i,j,k,m,t,z,y
2j,k	2j,k
3b,n	3b,n
10c,g,h,j	10c,g,h,j
11d	11d
12c	12c
14a	14a
15a,e,g	15a,e,g
16d	16d
19j	19j
21g	21g
23h	23h
30b,c,d,f	30b,c,d,f
31c,d	31c,d
35f	35f
38b,c	38b,c
39a	39a
42c	42c
46a	46a
47a	47a
49a,h	49a,h
57c,d,f,g	57c,d,f,g
60d,e,g	60d,e,g
64b,d	64b,d
70a,d,j	70a,d,j

DALMACIJA	X. REGIJA - UKUPNO
72b,d	72b,d
73b,e	73b,e
74b,h	74b,h
89c	89c
95a,b	95a,b
99i	99i
100b	100b
101b	101b

Tablica 2

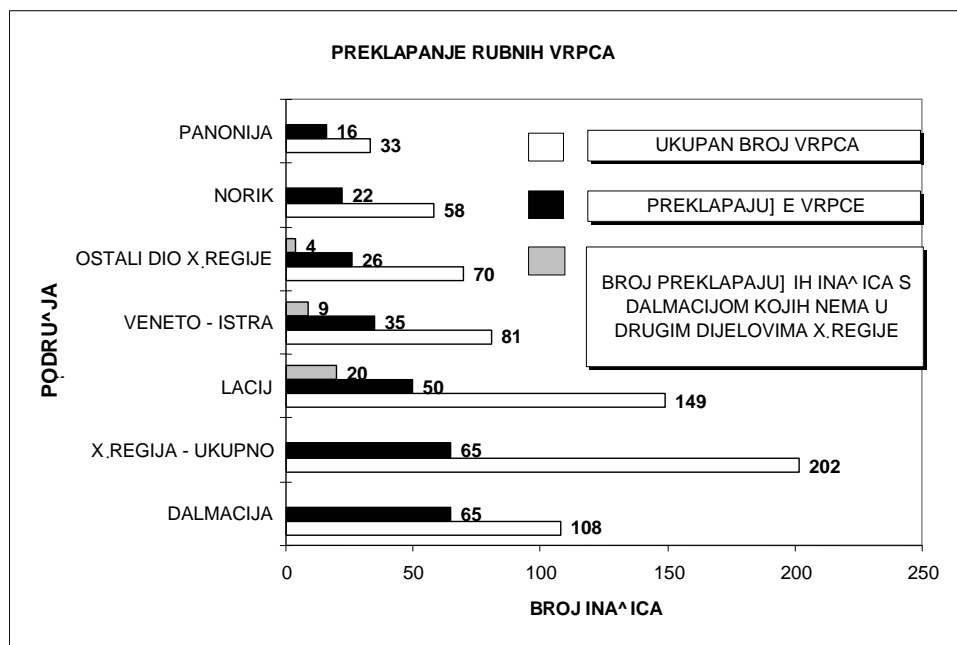
Odnos preklapanja rubnih vrpca pojedinih područja X. regije spram Dalmacije iskazuje se ovako (Tablica 3, Slika 2):

ODNOS PREKLAPANJA RUBNIH VRPCA X. REGIJE I DALMACIJE

BROJ PREKLAPAJUĆIH INAČICA VRPCA DALMACIJE I X. REGIJE	65 (33)	BROJ SAMOSTALNIH PREKLAPAJUĆIH INAČICA VRPCA POJEDINOG PODRUČJA SPRAM DALMACIJE
LACIJ	50	20 nema ni u Venetu-Istri ni u ostalom dijelu X. regije
VENETO I ISTRA	35	9 nema ni u Laciju ni u ostalom dijelu X. regije
OSTALI DIO X. REGIJE	26	4 nema ni u Venetu-Istri ni u Laciju

Tablica 3

Iskazani odnosi međusobnih preklapanja i posebnosti u odnosu na ostale dijelove X. regije spram Dalmacije jasno izdvajaju područje Lacija, odnosno pompejansko-rimski mozaični krug, koji je imao najviše udjela u stvaranju i oblikovanju mozaičnog stvaralaštva u Dalmaciji. Mnogo slabiji utjecaji Veneta i Istre ne iskazuju se toliko u broju preklapajućih primjera koliko u primjetno manjem broju posebnih inačica koje se preklapaju s dalmatinskim, a nema ih u ostalim dijelovima X. regije. Odnos 20 takvih primjera u Laciju spram dvostruko manje u Venetu i Istri daje nam pravo zaključiti kako je već iskazano svojstvo dalmatinskog mozaičnog korpusa u preferiranju izvedbi i bogatstvu različitih inačica rubnih vrpca, potaknuto i preuzeto upravo s mozaika Lacija.

Slika 2

Preklapanje sastavnica

U provinciji Dalmaciji od ukupno 61 uzorka sastavnica izvedenih u 97 inačica, čak 42 uzorka u 59 inačica preklapaju se s onima u X. regiji što iznosi 60,82 posto ili 3/5 svih geometrijskih mozaičnih predložaka sastavnica (Tablica 4).

PREKLAPANJE INAČICA SASTAVNICA

DALMACIJA	X. REGIJA - UKUPNO
105a	105a
106c	106c
108a,e	108a,e
109c	109c
113e	113e
114a,b	114a,b
117d	117d
120a,g	120a,g
121e	121e
123a,c	123a,c

DALMACIJA	X. REGIJA - UKUPNO
124b,c,d	124b,c,d
126d,e	126d,e
130b	130b
133a,c	133a,c
135a	135a
139a	139a
140e	140e
141a	141a
142a,e	142a,e
143a,b	143a,b
145f	145f
146a,b	146a,b
161b,c	161b,c
163e	163e
173b	173b
184b	184b
188c	188c
190a,b	190a,b
191d	191d
197a	197a
201a	201a
203d	203d
204a,b	204a,b
213a	213a
217c,d,e	217c,d,e
221a	221a
222d	222d
231a	231a
237a,b	237a,b
238b	238b
247e	247e
253f	253f

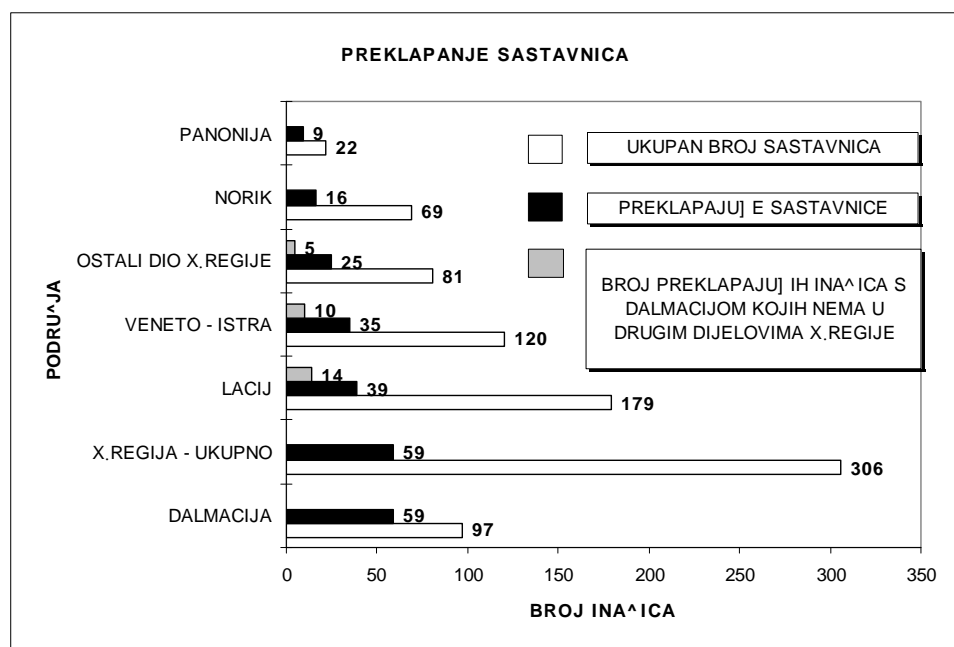
Tablica 4

Odnos pojedinih područja X. regije spram Dalmacije iskazuje se ovako (Tablica 5, Slika 3):

ODNOS PREKLAPANJA SASTAVNICA X. REGIJE I DALMACIJE

BROJ PREKLAPAJUĆIH INAČICA SASTAVNICA	59 (42)	BROJ SAMOSTALNIH PREKLAPAJUĆIH INAČICA SASTAVNICA POJEDINOG PODRUČJA SPRAM DALMACIJE
LACIJ	39	14 nema ni u Venetu-Istri ni u ostalom dijelu X. regije
VENETO I ISTR	35	10 nema ni u Laciju ni u ostalom dijelu X. regije
OSTALI DIO X. REGIJE	25	5 nema ni u Venetu-Istri ni u Laciju

Tablica 5

Slika 3

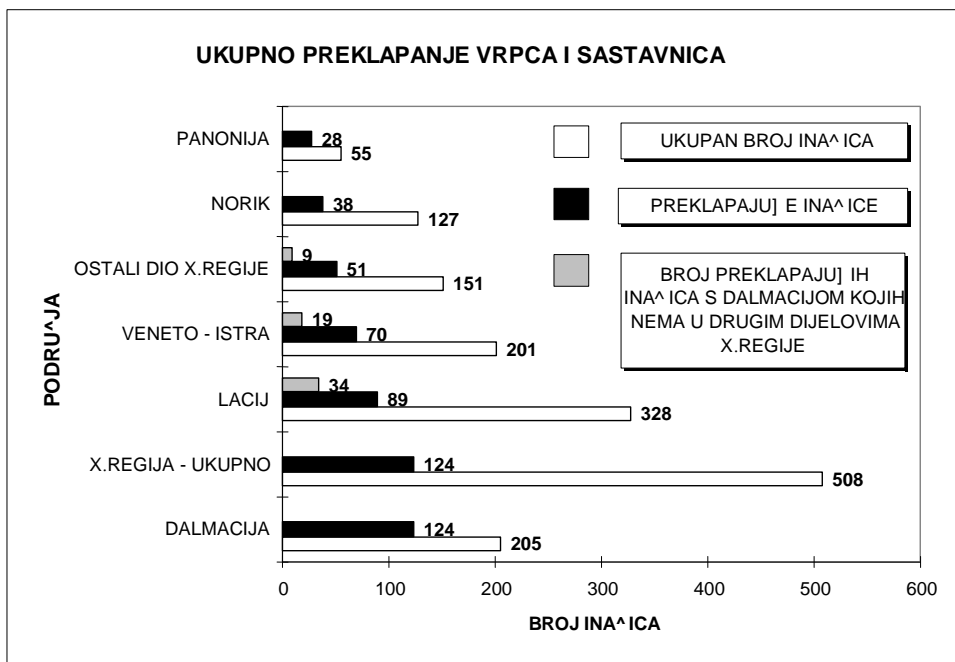
Iz raščlambe po sastavnicama dobiveni odnosi potvrđuju premoć utjecaja Lacija i u njihovu preklapanju. No vidljiv je nešto manji broj preklapanja sastavnica 39 : 14 u odnosu na rubne vrpce 50 : 20. S druge strane, područje Veneta i Istre ima gotovo jednake vrijednosti i u preklapanju sastavnica 35 : 9 i rubnih vrpca 35 : 10, a isti je slučaj i s ostalim dijelovima X. regije, gdje su odnosi preklapanja sastavnica 25 : 5 i vrpca 26 : 4 u odnosu na Dalmaciju

gotovo nepromijenjeni. Sve to još jednom potvrđuje prevagu utjecaja područja Lacija na Dalmaciju kada je u pitanju i preuzimanje predložaka sastavnica. U provinciji Dalmaciji je dakle sveukupno zabilježeno 112 uzoraka vrpca i sastavnica zajedno, a izvedeni su u čak 205 inačica. Od toga se 75 uzoraka u 124 inačice preklapa s onima u X. regiji, što iznosi 60,48 posto ili 3/5 svih geometrijskih mozaičnih predložaka (Tablica 6, Slika 4).

UKUPNO PREKLAPANJE INAČICA X. REGIJE I DALMACIJE

BROJ PREKLAPAJUĆIH INAČICA VRPCA I SASTAVNICA X. REGIJE I DALMACIJE	124 (75)	BROJ SVIH SAMOSTALNIH PREKLAPAJUĆIH INAČICA POJEDINOG PODRUČJA SPRAM DALMACIJE
LACIJ	89	34 nema ni u Venetu-Istri ni u ostalom dijelu X. regije
VENETO I ISTRA	70	19 nema ni u Laciju ni u ostalom dijelu X. regije
OSTALI DIO X. REGIJE	51	9 nema ni u Venetu-Istri ni u Laciju

Tablica 6

Slika 4

Dakle, u ukupnom međusobnom preklapanju svih inačica i rubnih vrpca i sastavnica, utjecaj X. regije na Dalmaciju potvrđuje se kao prevladavajući. Pojedinačni utjecaji Lacija i Veneta s Istrom spram Dalmacije u ukupnom zbroju preklapajućih inačica međusobno se približio, pa se tako Veneto i Istra sa 70 preklapajućih inačica nameće uz Lacij, koji ima ukupno 89 preklapajućih inačica, kao dostojan takmac u jakosti utjecaja na Dalmaciju. No po broju preklapajućih inačica s Dalmacijom, kojih nema u drugim dijelovima X. regije, Lacij s 34 takva primjera apsolutno nosi prevagu nad 19 takvih primjera u Venetu i Istri ili pak nad tek 9 u ostalim dijelovima X. regije. Upravo ta razlika stoji kao dokaz, unatoč bliskim i jakim vezama Dalmacije s Venetom i Istrom, odnosno akvilejskim mozaičnim krugom, koji je, nema sumnje, izvršio značajan udio u oblikovanju mozaičnih izražajnih pravaca u Dalmaciji, da su ipak glavni utjecaji koji prožimlju dalmatinsko mozaično stvaralaštvo dolazili iz središnjeg italskog kopna, izravno morskim prekojadranskim pravcima i bili onaj odlučujući činitelj koji je potaknuo samostalnu kreativnost domaćih mozaičara, bilo izravno, vlastitim uzorcima, bilo neizravno, prenoseći utjecaje udaljenih, poglavito sjevernoafričkih i istočnih provincija.

MOZAICI DALMACIJE KOJIH NEMA U X. REGIJI

Stoga je potrebno izdvojiti one posebne inačice koje smo nazvali dalmatinskim inačicama, odnosno salonitanskim, jer nemaju sličnih primjera u čitavoj X. regiji. Proučavajući te izdvojene inačice, valja im potražiti sličnosti u drugim krajevima Carstva i otkriti postoje li možda neke provincije koje su posebno imale udjela u oblikovanju domaćih mozaičnih uzoraka, kako bi se barem naslutili jasniji obrisi drugih utjecajnih sfera koje su, kako smo već naglasili, izravno mimo X. regije ili pak posredno preko nje, prožimale dalmatinski mozaični korpus.

Dalmatinske odnosno salonitanske inačice rubnih vrpca

U presjeku tih dviju glavnih poticajnih silnica, X. regije, s jedne strane, i ostalih dijelova Carstva, s druge, nastaju onda i potpuno samosvojni mozaični uradci, koje s pravom možemo izdvojiti kao vlastiti izum dalmatinskoga, odnosno salonitanskog mozaičnog kruga. Primjera takvih inačica vrpca nalazimo u izobilju (Tablica 7):

INAČICE VRPCA KOJIH NEMA U X. REGIJI

DALMACIJA - INAČICE KOJIH NEMA U X. REGIJI	POREDBE RUBNIH VRPCA U DRUGIM PROVINCIJAMA
2m	2m - Tunis, El Jem ⁵
6b	6b - Turska, Antiohija ⁶
9e	9e - Portugal, Torre de Palma ⁷
10a	10a - Njemačka, Köln ⁸
11a	11a - Belgija, Jupille ⁹
12a	12a - Tunis, Henchir Sidi Jdidi ¹⁰
12h	12h - Alžir, Hippon ¹¹
13i	13i - vlastita inačica
14b	14b - Tunis, Acholla ¹²
16e	16e - Engleska, Caerwent ¹³
18c	18c - Francuska, Avignon ¹⁴
19i	19i - Tunis, Thina ¹⁵
20d	20d - vlastita inačica
20h	20h - vlastita inačica
23g	23g - Tunis, Kartaga ¹⁶
27b	27b - Turska, Antiohija ¹⁷

⁵ L. FOUCHER, Inventaire des mosaïques, Feuille n°57 de l'Atlas archéologique, Sousse, Tunis, I.N.A.A., 1960.

⁶ D. LEVI, Antioch pl. CXXXII, a.

⁷ CMGR II=La Mosaïque Gréco-Romaine 2, Paris 1975, J. Picard-C.N.R.S., (Actes du 2. Colloque International pour l'Etude de la Mosaïque antique, Vienne-Isère, 30 Août - 4 Septembre 1971), pl. LXXX, 2.

⁸ K. PARLASCA, Die römischen Mosaiken pl. 64, 1.

⁹ H. STERN, Recueil général des Mosaïques de la Gaule, I, Belgique, 2, n° 149, pl. II, 1a, 1b.

¹⁰ P. GAUCKLER, Inventaire des mosaïques de la Gaule et de l'Afrique, II, Afrique Proconsulaire (Tunisie), Paris, 1910., n° 523 (dalje: Inventaire des mosaïques de la Gaule et de l'Afrique).

¹¹ Libya 6, Archéologie, Epigraphie, Alger 1958., I, 104.

¹² Karthago 17, Revue d'Archéologie africaine, Paris 1976., pl. XIX, e.

¹³ CMGR II, La Mosaïque Gréco-Romaine 2, Paris 1975, J. Picard-C.N.R.S., (Actes du 2. Colloque International pour l'Etude de la Mosaïque antique, Vienne-Isère, 30 Août - 4 Septembre 1971), pl. CVIII, 2.

¹⁴ H. LAVAGNE, Recueil général des Mosaïques de la Gaule, III, Narbonnaise, 1, n° 23, pl. VIII.

¹⁵ P. GAUCKLER, Inventaire des mosaïques de la Gaule et de l'Afrique n° 18 A 7° (pl.).

¹⁶ CMGR I 135, fig. 13.

¹⁷ D. LEVI, Antioch pl. CXLI, d.

DALMACIJA - INAČICE KOJIH NEMA U X. REGIJI	POREDBE RUBNIH VRPČA U DRUGIM PROVINCIJAMA
29g	29g - vlastita inačica
29h	29h - vlastita inačica
30i	30i - Maroko, Volubilis ¹⁸
32h	32h - vlastita inačica
33h	33h - vlastita inačica
35b	35b - Engleska, Withington ¹⁹
39b	39b - Grčka, Lezbos ²⁰
39g	39g - vlastita inačica
40b	40b - Izrael, Mamshit ²¹
45g	45g - vlastita inačica
47b	47b - Njemačka, Laufenburg ²²
49b	49b - Tunis, El Jem ²³
49f	49f - Tunis, El Alia ²⁴
57b	57b - Francuska, Autun ²⁵
58a	58a - Španjolska, Arcos de la Frontera, El Santiscal ²⁶
58b	58b - vlastita inačica
63d	63d - Alžir, Djemila ²⁷
65a	65a - Alžir, Timgad ²⁸
72c	72c - Francuska, Lyon ²⁹

¹⁸ Publications du Service des Antiquités du Maroc 8, Paris-Rabat 1948., 44, fig. 1.

¹⁹ CMGR I 116, fig 11.

²⁰ S. PELEKANIDIS (collaboravit P. ATZACA), Corpus mosaicorum christianorum vetustiorum pavimentorum graecorum, I, Graecia Insularis, Thessalonique, 1974 (Monumenta Byzantina, Institutum Byzantinis Studios Provehendis), n° 116, pl. 101, 102 (dalje: Corpus mosaicorum christianorum vetustiorum pavimentorum graecorum, I).

²¹ Revue Biblique 28, Paris 1968., pl. XLVI.

²² K. PARLASCA, Die römischen Mosaiken pl. 13, 3.

²³ L. FOUCHER, Découvertes archéologiques à Thysdrus en 1961, Tunis, I.N.A.A., s.d. (v. 1964)., pl. XXXVIII, b.

²⁴ CMGR I 145, fig 4.

²⁵ H. STERN - M. BLANCHARD-LEMÉE, Recueil général des Mosaïques de la Gaule, II, Lyonnaise, 2, n° 243, pl. XLVII.

²⁶ Habis 8. Arqueologia. Filologia clasica, Universidad Sevilla 1973., 358, pl. XIX.

²⁷ DECOR 113, Planche 63d.

²⁸ S. GERMAIN, Les mosaïques de Timgad, Paris, C.R.N.S., 1969., n° 61, pl. XXIII.

²⁹ H. STERN, Recueil général des Mosaïques de la Gaule, II, Lyonnaise, 1, n° 1, pl. VI.

DALMACIJA - INAČICE KOJIH NEMA U X. REGIJI	POREDBE RUBNIH VRPCA U DRUGIM PROVINCIJAMA
73f	73f - Portugal, Torre de Palma ³⁰
74f	74f - Tunis, Utique ³¹
85c	85c - Tunis, El Jem ³²
85d	85d - Tunis, El Jem ³³
86g	86g - Tunis, Dougga ³⁴
88a	88a - Alžir, Cherchel ³⁵
89i	89i - Španjolska, Cordoue ³⁶
97a	97a - Maroko, Volubilis ³⁷

Tablica 7

U provinciji Dalmaciji od ukupno 51 uzorka rubnih vrpca u 108 inačica, 36 uzoraka u 43 inačice uopće ne nalazimo u čitavoj X. regiji, što iznosi 39,81 posto ili 2/5 svih geometrijskih mozaičnih predložaka rubnih vrpca. Područja izvan X. regije koja su odlučujuće utjecala na odabir posebnih inačica iskazuju se ovako (Tablica 8, Slika 5):

PODRUČJA UTJECAJA NA DALMACIJU	43 (36)	100 %	INAČICE VRPCA U DALMACIJI KOJIH NEMA U X. REGIJI
INAČICE SALONITANSKOG KRUGA	10	23,3 %	Orlić-2, Stolac-2, Panik-1, Ilidža-1, Petrovac na moru-1, Solin-6
SJEVERNOAFRIČKE I ISTOČNE RADIONICE	21	48,8 %	Tunis-11, Alžir-4, Maroko-2, Izrael-1, Turska-2, Grčka-1
ZAPADNE RADIONICE	12	27,9 %	Španjolska-2, Portugal-2, Francuska-3, Engleska-2, Belgija-1, Njemačka-2

Tablica 8

³⁰ CMGR II pl. LXXXI, 3.

³¹ CMGR I 145, fig. 3.

³² L. FOUCHER, Découvertes archéologiques à Thysdrus en 1960, Tunis, I.N.A.A., s.d. (v. 1962) (Notes et Documents, Nouvelle Série, 5), pl. XIII, b.

³³ CMGR I 135, fig. 3.

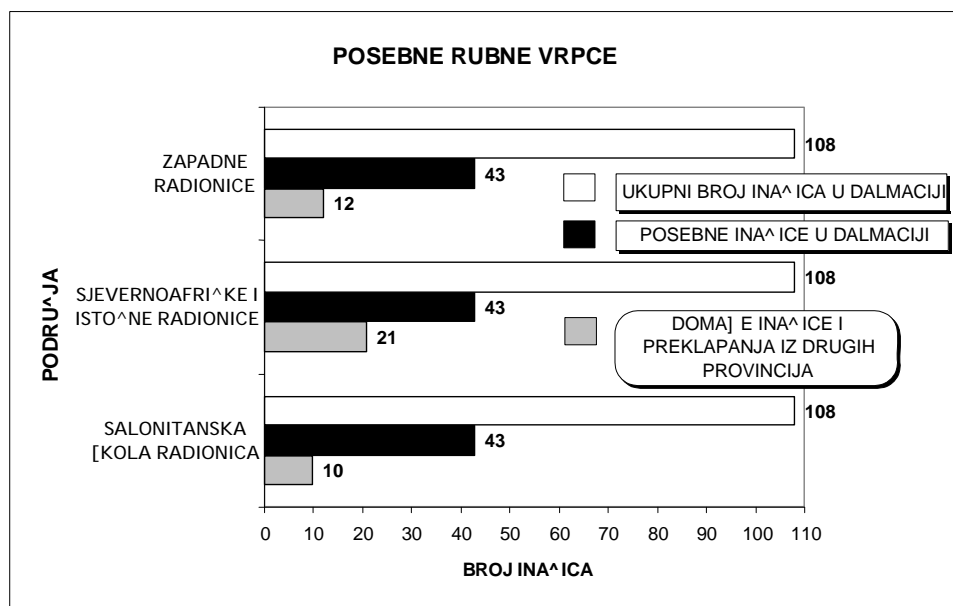
³⁴ ISTO 135, fig. 10.

³⁵ DECOR 140, Planche 88a.

³⁶ Arquivo Español de Arqueología 45-47, 1972.-1974., 436, fig. 4.

³⁷ Publications du Service des Antiquités du Maroc 12, Paris-Rabat 1958., pl. XII, 1.

Pri raščlambi inačica vrpca koje nemaju sukladnih primjera u čitavoj X. regiji, najčešća preklapanja, gotovo polovicu svih, nalazimo u sjevernoafričkim, odnosno mozaičnim središtima istočnih provincija. Nešto više od četvrtine toga broja pokrivaju utjecaji iz radionica zapadnih provincija, s napomenom da valja računati kako se preklapanja s područja provincije Hispanije, odnosno Španjolske i Portugala, mogu tumačiti, s obzirom na svoje vrlo bliske veze sa sjevernoafričkim teritorijem i kao posredni put kojim su sjevernoafrički uzorci i inačice mogli stići i preko zapadnih provincija. No, ipak je mnogo vjerojatnije da su knjige uzoraka češće i izravnije stizale morskim vezama, kojima je Dalmacija bila dobro povezana s ostalim Sredozemljem. Preostale inačice su one koje s pravom možemo nazvati domaćim izvornim radovima; nastale su pod jakim utjecajem te posebne skupine uzoraka, ali su dobile svoje posebne izražajne oblike. Sudeći prema broju tih primjera zabilježenih u Saloni, možemo naslutiti da je salonitanska škola-radionica bila ta iz koje su se po čitavom području provincije širile samostalne kreacije. Stoga ih s pravom, osim dalmatinskima, možemo još točnije zvati salonitanskim inačicama.

Slika 5

Dalmatinske odnosno salonitanske inačice sastavnica

Naravno, isti je sraz potrebno napraviti i za posebne primjere inačica sastavnica iz Dalmacije, za koje ne nalazimo preklapanja na području X. regije (Tablica 9).

INAČICE VRPCA KOJIH NEMA U X. REGIJI

DALMACIJA - INAČICE KOJIH NEMA U X. REGIJI	POREDBE SASTAVNICA U DRUGIM PROVINCIJAMA
114h	114h - Grčka, Olimpija ⁴⁰
115a	115a - Švicarska, Cormerod ⁴¹
124a	124a - vlastita inačica
127b	127b- Tunis, Acholla ⁴²
130c	130c - Španjolska, Quesada ⁴³
133b	133b - Turska, Antiohija ⁴⁴
139b	139b - Tunis, Thina ⁴⁵
144b	144b - Tunis, Utique ⁴⁶
149c	149c - Turska, Antiohija ⁴⁷
151d	151d - Alžir, Djemila ⁴⁸
171d	171d - Tunis, Acholla ⁴⁹
177f	177f - Alžir, Negrine ⁵⁰
179c	179c - Njemačka, Nenning ⁵¹
180b	180b - vlastita inačica

³⁸ DECOR 172, 173, Planche 114c.

³⁹ Th. L. SHEAR, Corinth V, The Roman Villa, Cambridge Mass., 1930., pl.

⁴⁰ Bericht über die Ausgrabungen in Olympia VI, Deutsches Archäologisches Institut, Berlin, 1958., pl. 9, 10.

⁴¹ V. von GONZENBACH, Drei Orpheusmosaiken pl. 34.

⁴² Antiquités Africaines 2, C.N.R.S., Paris-Aix-en-Provence, 1968., 112, fig. 9.

⁴³ Noticiario Arqueologico Hispanico 8-9, Madrid, 1964.-1965., pl. XLVI, 2.

⁴⁴ D. LEVI, Antioch 87., fig. 32.

⁴⁵ Les Cahires de Tunisie 45-46, Faculté des Lettres, Tunis, 1964., 48, fig. 11.

⁴⁶ M. A. ALEXANDER, M. ENNAIFER, Corpus des Mosaïques de Tunisie 1 (3 vol.), n° 102, pl. XLIII.

⁴⁷ D. LEVI, Antioch pl. LXXXIV, c.

⁴⁸ M. BLANCHARD-LEMÉE, Études d'Antiquités Africaines, Maisons à mosaïques du quartier central de Djemila (Cuicul). Paris, Centre National de la Recherche Scientifique, 1970., pl. XXXV, a.

⁴⁹ Antiquités Africaines 2, C.N.R.S., Paris-Aix-en-Provence, 1968., 103, fig. 4.

⁵⁰ Bulletin d'Archéologie Algérienne 2, Paris, 1966.-1967., 7, fig. 5.

⁵¹ K. PARLASCA, Die römischen Mosaiken pl. 36.

DALMACIJA - INAČICE KOJIH NEMA U X. REGIJI	POREDBE SASTAVNICA U DRUGIM PROVINCIJAMA
180c	180c - vlastita inačica
180d	180d - Francuska, Loupian ⁵²
184f	184f - Turska, Antiohija ⁵³
186e	186e - Španjolska, Badalona ⁵⁴
188d	188d - Francuska, Bavay ⁵⁵
190e	190e - Francuska, Saint-Rmain-en-Gal ⁵⁶
194a	194a - Grčka, Eressos ⁵⁷
197c	197c - Belgija, Anthée ⁵⁸
219f	219f - Turska, Antiohija ⁵⁹
221c	221c - Španjolska, Santervas del Burgo ⁶⁰
221e	221e - Španjolska, Baños de Valdearados ⁶¹
223c	223c - Maroko, Volubilis ⁶¹
225f	225f - Jordan, Gerasa ⁶³
227a	227a - Francuska, Loupiac ⁶⁴
229a	229a - Grčka, Korint ⁶⁵
231e	231e - Libija, Zliten ⁶⁶

⁵² Gallia 34, Fouilles et Monuments archéologiques en France métropolitaine, C.N.R.S. Paris, 1976., 224, fig. 8.

⁵³ D. LEVI, Antioch pl. LXXXII, b.

⁵⁴ X. BARRAL I ALTET, Les mosaïques romaines et médiévales, n° 58, pl. XLVIII, 1.

⁵⁵ Recueil général des Mosaïques de la Gaule, I, Belgique, 1, Partie Ouest, Paris, C.N.R.S. (10. supplément à Gallia), 1957., reed. 1979., n° 121, pl. XLI, b.

⁵⁶ J. LANCHI, Recueil général des Mosaïques de la Gaule, III, Narbonnaise, 2, n° 408, pl. CLXXIV.

⁵⁷ S. PELEKANIDIS (collaboravit P. ATZACA), Corpus mosaïcorum christianorum vetustiorum pavimentorum graecorum, I, n° 120, pl. 112a.

⁵⁸ H. STERN, Recueil général des Mosaïques de la Gaule, I, Belgique, 2 n° 156 A, pl. VI, a.

⁵⁹ D. LEVI, Antioch pl. CXXXVII, a.

⁶⁰ Noticiario Arqueológico Hispanico 3-4, Madrid, 1954.-1955., pl. CLII, 1.

⁶¹ O. ARGENTE, La villa tardorromana, 1979.

⁶² DECOR 348, 349, Pl. 223c.

⁶³ C. H. KRAELING, Gerasa, City of Decapolis, New Haven, Connecticut. (collaboravit F. M. BIEBEL), 1938., pl. LVIII, a.

⁶⁴ Gallia 12, Fouilles et Monuments archéologiques en France métropolitaine, C.N.R.S. Paris 1954., 210, fig. 14.

⁶⁵ Annuario della Scuola Archeologica di Atene, Atene 1925.-1926., 67, fig. 62.

⁶⁶ S. AURIGEMMA, Tripolitania, I, pl. 177.

DALMACIJA - INAČICE KOJIH NEMA U X. REGIJI	POREDBE SASTAVNICA U DRUGIM PROVINCIJAMA
233a	233a - Tunis, Dougga ⁶⁷
235a	235a - Turska, Antiohija ⁶⁸
238a	238a - Libanon, Bejrut ⁶⁹
238e	238e - Turska, Antiohija ⁷⁰
247f	247f - Francuska, Loupian ⁷¹
249e	249e - Tunis, Djebel Oust ⁷²

Tablica 9

Iz provincije Dalmacije od ukupno 61 uzorka sastavnica u 97 inačica, 32 uzorka izvedenih u 38 inačica potpuno su samostalna u odnosu na X. regiju, što iznosi 39,17 posto ili 2/5 svih geometrijskih mozaičnih predložaka sastavnica provincije Dalmacije. Područja izvan X. regije koja su presudno utjecala na odabir posebnih inačica iskazuju se ovako (Tablica 10, Slika 6):

PODRUČJA UTJECAJA NA ODABIR POSEBNIH INAČICA SASTAVNICA U DALMACIJI

PODRUČJA UTJECAJA NA DALMACIJU	38 (32)	100	INAČICE SASTAVNICA U DALMACIJI KOJIH NEMA
INAČICE SALONITANSKOG KRUGA	3	7,9 %	Široka Kula-1, Split-1, Solin -1
SJEVERNOAFRIČKE I ISTOČNE RADIONICE	22	57,9 %	Tunis-6, Alžir-2, Maroko-1, Jordan-1, Libija-1, Libanon -1, Turska -6, Grčka -4
ZAPADNE RADIONICE	13	34,2 %	Španjolska-4, Francuska-6, Belgija-1, Njemačka-1, Švicarska -1

Tablica 10

⁶⁷ DECOR 364, 365, Planche 233a.

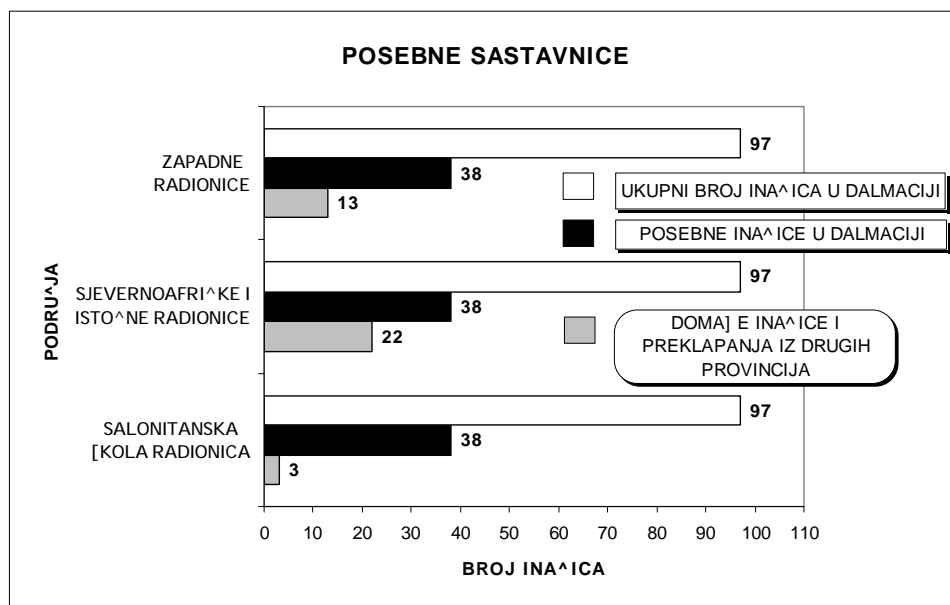
⁶⁸ D. LEVI, Antioch pl. CXXXV, a, b, c.

⁶⁹ CMGR I 339, fig. 3.

⁷⁰ D. LEVI, Antioch pl. CXXXIII, d.

⁷¹ Monuments et Mémoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres 61 (Fondation Eugène Piot), Institut de France, Paris, 1977., 66, fig 9.

⁷² CMGR I 173, fig. 16, 1.

Slika 6

Posebne sastavnice iskazuju se bitno različito od rubnih vrpca. Uočljiva je velika razlika u broju samostalnih izvorno domaćih inačica sastavnica u odnosu na takve rubne vrpce 10 : 3 u korist rubnih vrpca. To naravno potvrđuje toliko puta uočenu i naglašenu osobitost domaće mozaične proizvodnje, koja daje veliku prednost bogatstvu izričaja rubnim vrpčama nad sastavnicama. S druge strane, utjecaji drugih provincija su i dalje, uz neznatno povećan broj preklapanja, na istoj razini kao i kod rubnih vrpca, pa se tako i pri prihvaćanju posebnih sastavnica, opet kao odlučujući utjecaji, iskazuju oni iz sjevernoafričkih, ali i mnogo jači udio maloazijskih mozaičnih središta, osobito Antiohije. Utjecaji zapadnih provincija u Dalmaciju prodiru, a to vrijedi i za rubne vrpce i za sastavnice, poglavito kopnenim pravcima: mnogo istaknutiji je onaj iz Galije preko Veneta i Istre, a nešto slabiji onaj iz Germanije preko Norika i sporadično Panonije.

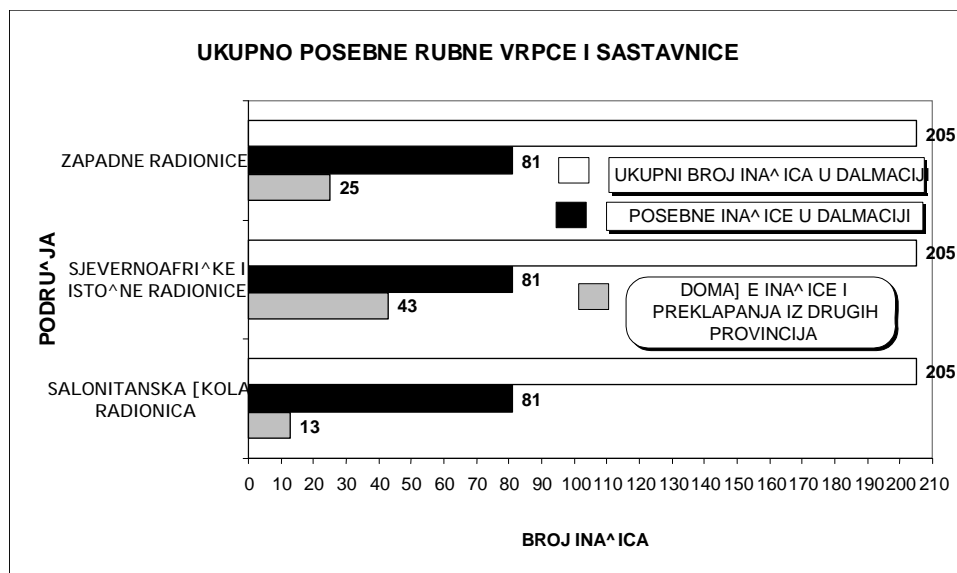
U provinciji Dalmaciji je dakle sveukupno zabilježeno 112 uzoraka vrpca i sastavnica zajedno, a izvedeni su u čak 205 inačica. Od toga 68 uzoraka u 81 inačici nisu sukladni onima u X. regiji, što iznosi 39,51 posto ili 2/5 svih geometrijskih mozaičnih predložaka (Tablica 11, Slika 7).

UKUPNI UTJECAJI NA POSEBNE INAČICE U DALMACIJI

PODRUČJA UTJECAJA NA DALMACIJU	81 (68)	100 %	INAČICE VRPCA I SASTAVNICA U DALMACIJI KOJIH NEMA U X. REGIJI
INAČICE SALONITANSKOG KRUGA	13	16,0	Orlić-2, Stolac-2, Panik-1, Ilidža-1, Petrovac na moru -1, Široka Kula - 1, Split -1, Solin -7
SJEVERNOAFRIČKE I ISTOČNE RADIONICE	43	53,1 %	Tunis-17, Alžir-6, Maroko-3, Libija-1, Izrael-1, Libanon -1, Jordan -1, Turska -8, Grčka -5
ZAPADNE RADIONICE	25	30,9 %	Portugal-2, Španjolska-6, Francuska-9, Belgija-2, Njemačka -3, Švicarska -1, Engleska -2

Tablica 11

Ukupno iskazane vrijednosti posebnosti rubnih vrpca i sastavnica iskazuju jasno ocrtane odnose utjecaja koji nisu vezani na X. regiju. Prevladavajući utjecaji i u ukupnom zbroju posebnih inačica dolaze iz sjevernoafričkih i istočnih provincija, pri čemu se može prema broju preklapajućih primjera razlučiti mnogo jače djelovanje sjevernoafričkih (27 preklapanja), koje je odlučujuće za oblikovanje rubnih vrpca, negoli maloazijskih (16 preklapanja) mozaičnih knjiga uzoraka, koje daju prevagu uzorcima sastavnica. Znatno slabiji poticaji dolaze iz zapadnih provincija, pri čemu se po broju preklapajućih primjera mozaici Galije izdvajaju kao najčešći. U presjeku svih preklapanja i utjecaja s istoka i zapada stvorila se i izvorna jezgra mozaičnih uradaka domaćih umjetnika-majstora. S obzirom na položaj provincije Dalmacije, koja je i kopnom i morem izravno povezana s najjačim mozaičnim središtima na italskom kopnu, broj samosvojnih likovnih predložaka je dokaz o dobro ustrojenoj mreži mozaične proizvodnje, na čijem čelu stoji jaka i u velikoj mjeri umjetnički samostalna domaća škola-radionica mozaika sa središtem u Saloni, glavnom gradu provincije.

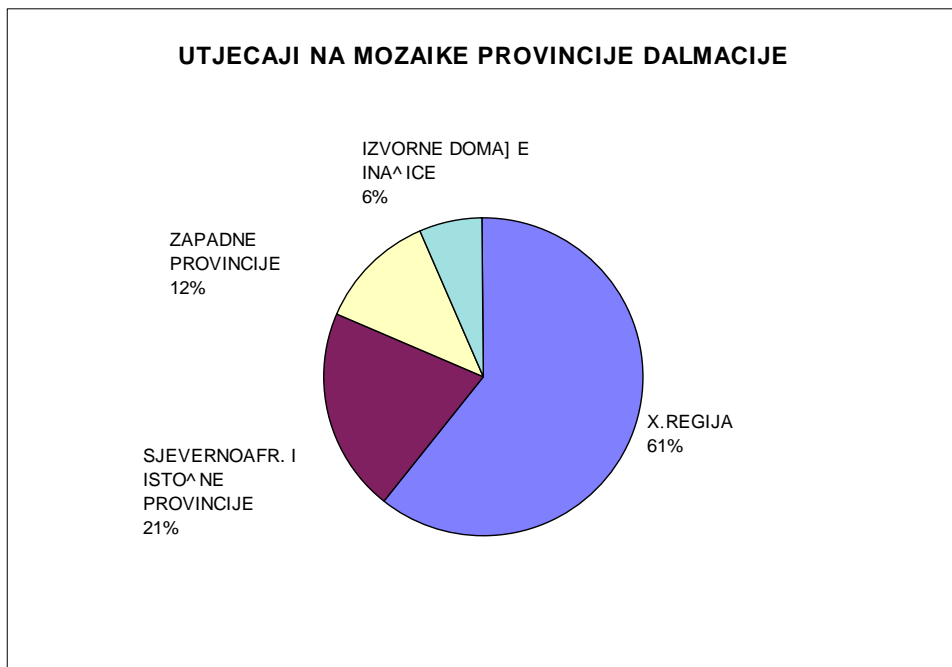
Slika 7

Stoga se na osnovi svih raščlambi može na posljetku izraziti konačan presjek utjecaja kao okvirni zbroj mozaičnih umjetničkih silnica koje su dale poticaj nastanku i razvoju mozaičnog stvaralaštva u Dalmaciji (Tablica 12, Slika 8).

ZBIR SVIH UTJECAJA NA MOZAIKE PROVINCIJE DALMACIJE

UKUPNI BROJ INAČICA U DALMACIJI	205
PODRUČJA UTJECAJA NA DALMACIJU	BROJ INAČICA
X. REGIJA -UKUPNO	124
SJEVERNOAFRIČKE I ISTOČNE PROVINCIJE	43
ZAPADNE PROVINCIJE	25
IZVORNE DOMAĆE INAČICE	13

Tablica 12

Slika 8

Odlučujući i razumljivo najistaknutiji su oni koji su stizali iz X. regije. U ukupnom zbroju oni utječu na 3/5 svih mozaičnih uradaka u provinciji, pri čemu mozaici s područja Lacija, odnosno Pompeja i Rima, sustavnije sudjeluju u stvaranju prepoznatljivog svojstva dalmatinskih mozaika na kojima se ističu brojniji primjeri inačica rubnih vrpca. Nešto slabiji, ali ne manje važni, pogotovo u ranijim razdobljima nastajanja i usvajanja mozaičnog načina umjetničkog izražavanja pogotovo na uzorcima sastavnica, su poticaji koji su stizali iz područja Veneta i Istre. Bogata mozaična proizvodnja akvilejske škole-radionice ostavila je trajan pečat na dalmatinskim mozaicima, i to najčešće preko istarskih mozaika, koji stoje kao bitna poveznica između Veneta i Dalmacije.

Drugi odlučujući činitelj su knjige uzoraka koje su u Dalmaciju stizale morskim pravcima sa sjevernoafričkih i maloazijskih obala Sredozemlja i utjecali na 1/5 čitave mozaične provincijske proizvodnje. Uz taj izravan utjecaj, upravo je ta skupina predložaka bitno potaknula izvorno izražavanje domaćih mozaičara.

Treća sastavnica u formiranju dalmatinskoga mozaičnog stvaralaštva jesu utjecaji koji su poglavito stizali sjevernim kopnenim pravcima, preko Veneta, Istre, Norika i sporadično Panonije, a donosili su uzorke koji su izvorno nastajali u okviru mozaičnih škola-radionica zapadnih provincija Carstva, Hispanije,

Galije i Germanije. Utjecaji su uvijek obostrani, pa možemo reći kako su se tim istim pravcima iz Dalmacije knjige uzoraka obogaćene novim inačicama vraćale prema sjeveru. Takav se utjecaj dalmatinskih mozaika posebno osjeća u Noriku i Panoniji, područjima s kojima je Dalmacija izravno graničila, ali i posredno bila povezana s Germanijom i Galijom.

Četvrta skupina uzoraka su oni primjeri koje nazivamo vlastitim inačicama, a nastali su kao izvorni umjetničko-zanatski radovi domaćih mozaičara. Upravo oni daju pečat osobitosti i potvrđuju postojanje domaće škole-radionice mozaika. Točnije rečeno, potvrđuju postojanje salonitanske škole-radionice i drugih domaćih radionica, koje su djelovale pod njezinim jakim utjecajem. Prema dosadašnjim spoznajama, prema ukupnom broju svih inačica uzoraka otkrivenih u Saloni i udjelu vlastitih inačica, a u odnosu na čitavu provinciju, Salona se nesumnjivo nameće kao glavno umjetničko i zanatsko središte mozaičnog stvaralaštva na istočnoj obali Jadrana.

RAPPORTS ENTRE LES EXEMPLAIRES DES MOSAÏQUES ET DE LEURS DIFFERENTES
VARIANTES PROVENANT DE LA Xème RÉGION ITALIQUE ET DE CELLES DE LA
PROVINCE DE DALMATIE

(R é s u m é)

Pour tous les exemplaires de mosaïques et de leurs nombreuses variantes recueillis à ce jour et provenant de la province de Dalmatie, des recherches comparatives ont été faites avec des spécimens de mosaïques et de leurs différentes variantes provenant de la Xème région italique, avec une référence particulière pour les deux principales zones de la région qui ont pu jouer un rôle marquant dans l'évolution progressive de l'art de la mosaïque en Dalmatie et dans d'autres provinces. Ces analyses ont été faites sur le plus grand nombre possible d'échantillons disponibles, publiés dans quelques unes des principales éditions et pouvant répondre aux exigences d'une analyse scientifique. Dans la province de Dalmatie on a relevé, en tout, 112 exemplaires à motif décor de bordure (rubans et composantes), exécutés en 205 variantes. Sur ce nombre, on observe 75 exemplaires en 124 variantes coïncidant avec ceux de la Xème région ce qui correspond à 60,48% ou à 3/5ème de tous les modèles géométriques en mosaïque, alors que pour 68 exemplaires en 81 variantes on ne voit pas de concordance avec ceux de la Xème région, ce qui correspond à 39,51% ou à 2/5ème de tous les modèles géométriques en mosaïque. Les résultats des recherches indiquent que les influences les plus significatives provenaient de la Xème région. Dans la somme totale,

ils influent sur les 3/5ième de tous les ouvrages en mosaïque de la province. Les mosaïques provenant du Latium, plus précisément de Pompéi et de Rome, participent d'une façon plus systématique dans la création des caractéristiques originales des mosaïques dalmates où se distinguent de nombreux exemples de variantes à motif de décor de bordure. Moins évidentes, mais non moins importantes - particulièrement pour les étapes plus anciennes de l'évolution progressive et de la période d'adoption de l'expression artistique en mosaïque, notamment dans les exemplaires de composantes, - on reconnaît des empreintes provenant des régions de Vénétie et d'Istrie. La riche production de mosaïques de l'école-atelier d'Aquilée a laissé un cachet durable sur les mosaïques de Dalmatie et cela le plus souvent par l'intermédiaire des mosaïques d'Istrie qui apparaissent comme un lien étroit et privilégié entre la Vénétie et la Dalmatie. Les livres d'échantillons qui arrivaient en Dalmatie par voie maritime, en provenance des côtes méditerranéennes de l'Afrique du Nord et d'Asie Mineur, sont l'autre facteur déterminant qui a influencé 1/5ième de la production provinciale de mosaïques. Outre l'influence directe, c'est précisément ce groupe de modèles qui a contribué à la création d'une expression originale des mosaïstes du pays. La troisième composante ayant participé à la formation d'une production dalmate de mosaïque s'infiltré par les voies terrestres du Nord, à travers la Vénétie, l'Istrie, le Norique et, sporadiquement, la Pannonie introduisant des spécimens réalisés, à l'origine, dans le cadre des écoles-ateliers de mosaïque des provinces occidentales de l'Empire, notamment en Hispanie, Gaule et Germanie. Les influences sont toujours réciproques, et nous pouvons constater que par ces mêmes voies de contact, depuis la Dalmatie, les livres d'échantillons - enrichis de nouvelles variantes - retournaient vers le Nord. On note une telle influence des mosaïques dalmates particulièrement dans le Norique et en Pannonie, régions avec lesquelles la Dalmatie avait des frontières communes, et qui, indirectement, la faisait communiquer avec la Germanie et la Gaule. Le quatrième groupe d'exemplaires correspond à ce que nous appelons les "propres variantes" fabriquées par des mosaïstes du pays comme ouvrages artistico-artisanaux originaux. Ces créations ont donné un cachet particulier à la région, confirmant l'existence d'une école-atelier de mosaïque autochtone. Plus exactement elles témoignent de l'activité d'une école-atelier de mosaïque salonitain et d'autres ateliers du pays, oeuvrant sous sa puissante empreinte. D'après l'état actuel des connaissances, en fonction du nombre total des différentes variantes d'exemplaires découverts à Salone et la présence des "propres variantes", par rapport à toute la province, Salone s'impose sans aucun doute, comme le principal centre artistique et artisanal de la production de mosaïques sur la côte orientale de l'Adriatique.

Traduction: Gérard Denegri